

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НЕОЛОГІЗМ»

Статтю присвячено аналізу основних підходів і систематизації критеріїв визначення поняття «неологізм». Окреслено статус окказіоналізмів, внутрішніх та зовнішніх запозичень як елементів категорії нового.

Ключові слова: *неологізм, окказіоналізм, запозичення, критерії визначення.*

Стаття посвячена аналізу основних підходів і систематизації критеріїв визначення поняття «неологізм». Определен статус окказионализмов, внутренних и внешних заимствований как элементов категории нового.

Ключевые слова: *неологизм, окказионализм, заимствование, критерии определения.*

This article is devoted to the analysis of main approaches to defining and systematization of criteria of the notion «neologism». We also defined the status of nonce words and borrowings as categories of new words.

Key words: *neologism, nonce word, borrowing, defining criteria.*

Нові слова, які постійно поповнюють мову на всіх етапах її існування та розвитку, можна, без сумніву, вважати закономірним та історично зумовленим процесом. У неології існує багато не вирішених проблем, як теоретичних так і практичних. До найактуальніших належать проблеми невизначеності поняття та критеріїв неологізму, зв'язку неологізмів із окказіоналізмами та запозиченнями, віднесення до розряду неологізмів інших пластів лексики (сленгізмів, жаргонізмів, професіоналізмів тощо).

Нашою метою є спроба диференціювати та уточнити поняття “неологізм”, розглянути неологізми з погляду походження та визначити критерії, на основі яких можна доходити висновку про те, що нове слово набуває статусу неологізму.

Поява нового слова завжди є реакцією на зміни в житті суспільства. У мові створюються нові слова для того, щоб адекватно відтворити і закріпити нові ідеї та поняття, мову взагалі. Проте поява неологізму не завжди є наслідком конкретної потреби. Часто буває так, що неологізм відображає нові асоціації, усуває мовні аномалії, при цьому застосовуються внутрішньомовні стимули.

Усі нові явища в мові зумовлені динамічним характером мовної системи, вони немінучі в будь-якій живій мові як свідчення її загального поступального руху. Всі інновації стихійно виникають у процесі мовленнєвого спілкування; саме за таких умов явища мови починають використовуватися в таких формах і функціях, в яких раніше вони не використовувалися. Таким чином, мова не лише породжує мовлення, а й поповнюється за його рахунок.

Л. П. Попко вважає, що мовні інновації виступають «молодшими» елементами, що з'явилися пізніше традиційних, завдяки чому їм властива своєрідна часова маркованість, яка зумовлює певну незвичайність, свіжість на тлі звичних мовних факторів, різкість у широкому використанні [1: 152].

© Циганкова З.М., 2011

Щоб краще зрозуміти природу неологізму, розгляньмо визначення цього поняття. Дотепер немає однозначного підходу до визначення поняття «неологізм». За О. Селівановою «неологізм – слово чи сполука, використані мовою в певний період на позначення нового або вже наявного поняття або в новому значенні», що «усвідомлюються як такі носіями мови» [2: 417]. В Оксфордському словнику нових слів нове слово розглядається як будь-яке слово, фраза, або значення, які увійшли до загального вжитку або були популярними (модними) у 80-ті роки та на початку 90-х [3: 5]. Дж. Алджео вважає, що «нове слово – це форма чи вживання форми, не відображене в загальномовних словниках» [4: 2]. Водночас Н. З. Котелова зазначає, що «неологізми – це не лише новотвори (слова, значення слів, словосполучення), але і входження – внутрішні та зовнішні запозичення – по часовій вісі (відродження, актуалізація, узуалізація) або по локальній – входження з діалектів, мовлення, спеціальних підмов тощо» [5: 25–26].

Подивімося, як створюються нові слова. Автором будь-якого слова виступає людина, яка прагне до індивідуалізації та оригінальності. Далі, за Л. П. Попко, слово проходить декілька стадій соціалізації (прийняття в суспільстві) та лексикалізації (закріпленість у мовній системі). Слово сприймається посередниками, які поширюють його в масах, і набуває комунікативно-прагматичної компетенції завдяки носіям мови [1: 141]. Під час першої реєстрації новотвору дослідник не має змоги точно визначити, як поставляться носії до нового слова, чи погодяться прийняти словникову інновацію (тоді воно займатиме своє місце в словниковому складі мови) або не сприйматимуть її (у такому разі воно залишиться індивідуально-авторським новотвором у межах контексту). Очевидно, мова йде насамперед про узуалізацію новотворів.

Огляд наявних поглядів стосовно статусу поняття «неологізм» свідчить про суперечливий характер денотативної основи цієї лексичної категорії. У лінгвістиці неологізм відносять як до мови, так і до мовлення незалежно від моменту їх появи в мові, в загальноновживаній лексиці, належності до того чи того мовного рівня та інших специфічних рис. На наш погляд, розбіжності, які існують щодо цього поняття, зумовлені недостатнім розумінням змісту категорії нового. За таких міркувань доцільним є визначення критеріїв, за якими вирізняють нові слова.

Основним критерієм визначення нового слова є його відносна новизна. Унаслідок того, що не завжди можна об'єктивно визначити час появи неологізму, використовується суб'єктивний критерій: чи сприймає колективна (та власна) свідомість ту чи ту лексичну одиницю як нову. За М. В. Белозьоровим, будь-яке нове слово має властивість неологізму, тобто тимчасову конотацію новизни, доки колективна мовна свідомість реагує на нього як на нове [6: 19].

Цікавим є досвід лексикографів. Є підстави вважати слушним твердження про те, що дата першого згадування нового слова є моментом його появи. Проте це не обов'язково визначає його поширеність та асиміляцію. Якщо брати до уваги лише час першого згадування нового слова, тоді слід розглядати слова, які не відомі великій кількості носіїв. У такому разі неологізм – це слово, яке втратило статус okazіоналізму, проте вважається новим більшістю носіїв мови. Р. Фішер вважає, що таке визначення передбачає певну поширеність та частотність уживання неологізму. Важливою є не частотність уживання у певний проміжок часу, а постійна частотність протягом певного періоду разом із асими-

ляцією в різних комунікативних контекстах та сферах [7: 3–6]. Саме за таким принципом відбирають неологізми укладачі словника Merriam-Webster.

Слід розглянути інші важливі фактори. Названа вище дослідниця зазначає, що на розпізнавання слова впливають частотність уживання слова, його оточення та семантична асиміляція. На розпізнавання невідомого слова носій витрачає більше часу, ніж на розпізнавання відомого. Якщо існують слова фонетично або графічно схожі, потрібно більше часу, щоб зрозуміти нове слово. Не лише велика кількість схожих слів ускладнює сприйняття слова, а й висока частотність таких слів. Семантична асиміляція спрощує процес розпізнавання та сприйняття. Якщо слово перебуває в певному семантичному полі, його набагато легше сприймати, ніж тоді, коли воно вживається ізольовано. Таким чином, сприйняття нового слова залежить від частотності, кількості схожих слів та семантичної асиміляції [7: 5 (переклад наш – З. Ц.)].

На думку американського мовознавця П. Макфедриса, неологізм має відповідати таким параметрам: не бути зареєстрованим у словниках; уперше вживатися у письмовому мовленні не раніше 1980 року; бути зафіксованим у трьох різних періодичних виданнях (щонайменше у трьох статтях, написаних трьома різними авторами) [8: 9].

На основі результатів аналітичного огляду нами було виявлено, що основними критеріями визначення неологізмів є такі:

- своєрідна маркованість часом;
- фіксація в літературі (необов'язково у словниках);
- сприйняття лексичної одиниці носіями мови як нової;
- відносна частотність уживання, поширеність серед носіїв та семантична асиміляція.

Залишається відкритим питання про статус okazіоналізмів. Okazіоналізми дуже часто протиставляють неологізмам, стверджуючи, що вони створені лише для конкретного випадку. Утім, Ю. А. Зацний вважає, що поняття «okazіональність» є досить умовним. Фактично всі нові одиниці починають своє життя як «okazіональні», оскільки вони виникають саме в конкретному акті мовлення. Тому термін «okazіональне слово» може констатувати лише результат, той факт, що певна одиниця виникла в мовленні, але не закріпилася в мові. Тоді чимала кількість okazіоналізмів може узуалізуватися, ввійти до словникового складу [9: 10]. Однак існує думка про те, що, загалом, будь-яке okazіональне слово може стати узуальним. Ми погоджуємося з тим, що okazіоналізм, за певних умов, може набувати статусу неологізму.

Досліджуючи okazіоналізми, А. Г. Ликов зазначає, що для okazіональних слів момент появи та момент уживання збігаються. Поряд із повторюванням новотвору, його відтворюванням з'являється можливість говорити про початок «діахронічного життя», а з його появою у слова з'являються синхронні функціональні синтагматичні та парадигматичні зв'язки – слово з okazіонального поступово перетворюється на канонічне [10: 68]. Проте не всі дослідники називають повторюваність новотвору визначальним фактором його входження до загальної мови. Г. І. Миськевич і Л. К. Чельцова виокремлюють декілька факторів, які сприяють закріпленню слова в мові: функціональну доцільність, критерій правильності, вплив позамовних факторів, а також частотність уживання слова [11: 249-251]. При цьому слід враховувати, що okazіоналізм відтворюється завдяки екстралінгвальним (авторитет автора, поширення в засобах масової інформації) та інтра-

лінгвальним (семантична ємність, експресивне забарвлення слова) чинником. Звісно, що представлений комплекс не дозволяє вважати параметр повторюваності єдиною умовою узуалізації новотворів, хоча сам факт повторюваності та відтворення слова є однією з найважливіших його характеристик.

Поняття «неологізм» звукується та розширюється та залежності від того, чи застосовується термін «неологізм» до нових слів іншомовного походження. Лінгвісти зазначають, що джерелами словникового поповнення виступають неологізми, запозичення та семантичні зміни, стосовні вже наявних слів, тим самим виключаючи використання терміна «неологізм» щодо запозичень. Проте існує й інша думка, згідно з якою вилучення нових іншомовних слів, що ввійшли до мовної системи, із складу неологізмів неправомірне, оскільки системи різних мов розрізняються і мають різні просторові характеристики.

Немає однозначної думки щодо так званих внутрішніх запозичень. Існує велика кількість одиниць, які були в мові й раніше, але перебували на периферії її системи, обмежувалися у своєму функціонуванні певними «підмовами» або підсистемами: терміни, професіоналізми, сленгізми, жаргонізми, тобто новими вони є лише для літературної мови. Перетворення таких одиниць на елементи загальноживаної мови робить їх новими як із погляду розвитку мови, її словникового складу, так і через їх сприйняття як неологізмів більшістю носіїв мови, оскільки раніше вони були відомі лише незначній частині мовців. Проте, місце у літературному стандарті здобувають насамперед ті одиниці, які не мають літературних еквівалентів і виступають єдиним засобом номінації. Саме вони заповнюють лакуни лексико-семантичної системи і частково позбуваються свого стилістичного забарвлення. Так само існує протилежна думка, згідно з якою недоцільно відносити внутрішні запозичення до розряду неологізмів, а «новими словами можна назвати такі, що мають як нове звучання, так і новий понятійний зміст, який є продуктом запозичення або сучасних словотворчих процесів» [6: 25–26].

Поліваріантність мови також уносить свої корективи до поняття «неологізм». Ю. А. Зацний вважає, що «запозичення з одного варіанта до іншого слід визнати у варіанті-реципієнті новими одиницями, навіть якщо вони не є новими для варіанта-донора» [9: 14]. У процесі міжваріантної взаємодії та взаємовпливу запозичуватимуться не тільки слова і фразеологізми, що вважатимуться новими в іншому варіанті, а й нові значення спільних одиниць лексико-фразеологічного фонду мови.

Повноправним запозиченням можна вважати лише те, яке закріпилося в мові, про що свідчать такі ознаки, як рекурентне використання в контекстах мови-реципієнта, входження до парадигми цієї мови (участь у процесах словотвірної та семантичної деривації). Запозичення, які зберігають свій іншомовний вигляд, не підлягають асиміляції та інтеграції до мовної системи, залишаються на стадії «іншомовних крапель». Таким чином, внутрішні та зовнішні запозичення, поряд із новотворами, доцільно відносити до розряду неологізмів.

Перспективу дослідження вбачаємо у встановленні характерних ознак лексичних інновацій англійської мови початку ХХІ ст., зокрема на матеріалі літератури, належної до постфеміністичного напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попко Л. П. Неологизация в языке как трансляция культурно-лингвистической национальной ментальности. Монография / Л. П. Попко. – ГАРККиИЮ, 2007. – 360с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006 – 716 с.
3. Tulloch S. The Oxford Dictionary of New words / Sara Tulloch. – Oxford University Press, 1999. – 368 p.
4. Algeo J. Fifty Years among the New Words : A Dictionary of Neologisms, 1941–1991 / John Algeo. – Cambridge University Press, 1991. – 259 p.
5. Новое в русской лексике: Словарные материалы–78 / [Н. Г. Герасимова, Н. З. Котелова, Т. Н. Поповцева, В. П. Петушков]; Под ред. Н. З. Котеловой. – М. : Русск. яз., 1981. – 262 с.
6. Белозьоров М.В. Англійські лексичні та фразеологічні новотвори у сфері економіки: структурний, семантичний і соціофункціональний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / М.В. Белозьоров. – Запоріжжя, 2002. – 253 с.
7. Fischer R. Lexical change in present-day English» a corpus based study of motivation, institutionalization, and productivity of creative neologisms / Roswitha Fischer. – Tübingen: Narr., 1998. – 208 p.
8. McFedries P. Word Spy. The word lover’s guide to modern culture / Paul McFedries. – New York: Broadwaybooks, 2004. – 420 p.
9. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови / Ю. А. Зацний. – Запоріжжя: Вид-во Запорізького держ. ун-ту, 1998. – 430с.
10. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) [Учеб пособ.] / А. Г. Лыков. – М.: Высш. шк., 1976. – 119с.
11. Миськевич Г. М., Чельцова Л. К. Новые слова, их принятие и нормативная оценка / Г. К. Миськевич, Л. К. Чельцова // Актуальные проблемы культуры речи. – М., 1970. – С. 243–277.